

Mens en maatschappij

Illustraties bij de kerndoelen ... 'Te denken valt aan...'

Primair onderwijs/Speciaal onderwijs

Illustratie bij Kerndoel 25

25A Denkwijzen

- het winkelaanbod vergelijken van een dorp en een stad en daarin overeenkomsten en verschillen aanwijzen;
- bij een vraagstuk achterhalen welke invalshoeken een rol spelen en op welk schaalniveau het vraagstuk speelt;
- perspectieven van leerlingen, ouders en leraren op het gebruik van digitale media onderscheiden;
- aan de hand van oude kaarten en foto's continuïteit en verandering in de omgeving van de school beschrijven en nadenken over toekomstige ontwikkelingen in de omgeving.

25B Vraagstukken

- modeshow ontwerpen en lopen met zelfgemaakte kleding van hergebruikte materialen die uiting geven aan culturele diversiteit;
- kinderarbeid onderzoeken vanuit bijvoorbeeld geografische, historische en economische invalshoeken en perspectieven van slachtoffers, ouders, producenten en consumenten;
- bronnen over de lokale impact van klimaatverandering verzamelen, bespreken, vergelijken en gebruiken om een klimaatbestendig schoolplein te ontwerpen;
- in gesprek gaan met een wethouder over de voor- en nadelen van de aanleg van een nieuwe snelweg in de omgeving van de school;
- klassikaal project ontwerpen en uitvoeren over het verbeteren van de toegang tot onderwijs voor kinderen wereldwijd.

25C Omgeving van de school

- veranderingen in de omgeving van de school onderzoeken aan de hand van kaarten en beeldmateriaal, zoals door foto's van vroeger te vergelijken met de huidige situatie;
- de betekenis van erfgoed ervaren door het bezoeken van musea en monumenten;
- ontmoetingen verzorgen met lokale organisaties, historische verenigingen, bedrijven, archieven, sportverenigingen of bewoners van zorginstellingen;
- aan regionale feesten, feestdagen en herdenkingen deelnemen;
- onderzoeken hoe *augmented reality* en *virtual reality* de omgeving van de school kunnen vergroten en veranderen.

Illustratie bij Kerndoel 26**26A Wereldbeeld**

- foto's bespreken van kenmerkende landschappen, steden of gebouwen in geografische vaktaal en aanwijzen op kaarten van het Koninkrijk der Nederlanden, Europa en de wereld;
- de absolute en relatieve ligging van plaatsen beschrijven met behulp van globale plaatsaanduidingen en geografische vaktaal, zoals kaartvakken, windrichtingen, halfvrienden;
- inwoneraantal, bevolkingsspreiding, bevolkingsgroei, migratie, voorkomende talen of godsdiensten beschrijven op een van de schaalniveaus;
- een virtuele wandeling maken door vakantiebestemmingen of steden in andere landen;
- opstel schrijven over de plaats waar je het liefst wilt zijn.

26B De aarde als leefomgeving

- een grootschalige kaart van de schoolomgeving intekenen met natuurlijke en niet-natuurlijke elementen op basis van veldwerk in de schoolomgeving;
- bezoeken van lokale maatregelen en instanties die zorgen voor waterveiligheid, drinkwater en afvalwater, zoals dijken, waterkeringen, wadi's, sluizen, waterschap of waterleidingsbedrijf;
- klimaatverandering in beeld te brengen door actuele gegevens over het klimaat te vergelijken met gegevens van vroeger met gebruik van geo-ICT;
- de productieketen van een consumptiegoed presenteren, ondersteund door een kaart.

Illustratie bij Kerndoel 27

27A Historische ontwikkelingen

- historische ontwikkelingen illustreren met gebeurtenissen, personen en voorwerpen uit de vensters van de Canon van Nederland en lokale of regionale canons;
- aan de hand van een vertelplaat, kunstwerk, lied, vertelling of boek in gesprek gaan over een historische ontwikkeling of tijdvak;
- verschillende leermiddelen zoals teksten, afbeeldingen, verhalen, voorwerpen, films of excursies gebruiken voor een genuanceerde historische beeldvorming;
- boekpresentatie verzorgen over historisch jeugdboek passend bij een historische ontwikkeling;
- erfgoed in de omgeving van de school in verband brengen met historische gebeurtenissen of ontwikkelingen.

27B Tijd

- ouders of grootouders interviewen over overeenkomsten en verschillen in het dagelijks leven nu en in hun jeugd en met ondersteunend beeldmateriaal presenteren aan de klas;
- historische voorwerpen uit meerdere tijdvakken verzamelen, bespreken en verbinden aan de tijdvakken, en deze chronologisch tentoonstellen;
- thema's door tijdvakken heen met elkaar vergelijken, zoals steden, vervoer, middelen van bestaan, ziekte, oorlogsvoering en bestuursvormen;
- verkennen hoe het perspectief van de auteur van een dagboek kennis over het verleden kan beïnvloeden;
- een samenhangende reconstructie van een historische gebeurtenis of ontwikkeling maken op basis van een chronologische ordening van gebeurtenissen, personen of afbeeldingen.

27C Doorwerking van het verleden

- een gastspreker uitnodigen die eigen ervaringen met slavernijverleden, migratie, oorlog, Holocaust, racisme, of discriminatie verbindt met historische ontwikkelingen of gebeurtenissen;
- de verschillende staatsvormen van Nederland vergelijken door de tijd heen door deze te koppelen aan personen uit het Huis van Oranje-Nassau;
- een herdenkingsmonument in de schoolomgeving onderzoeken, bezoeken en dit mogelijk voor langere tijd onderhouden (adoptie);

- verschillende perspectieven op erfgoed onderzoeken, zoals op zwarte piet of op koloniale collecties van volkenkundige musea;
- aan de hand van vensters uit de Canon van Nederland relaties tussen verleden en heden onderzoeken.

Illustratie bij Kerndoel 28

28A Economische keuzes

- vergelijken van prijs, kwaliteit, herkomst, sociale en ecologische impact van producten zoals chocolade of kleding;
- klassenuitje organiseren en daarbij rekening houden met budget, taakverdeling en samenwerking;
- gesprekken voeren over hoe binnen verschillende gezinnen omgegaan wordt met zakgeld, verleidingen, schulden, sparen en het uitgeven van geld;
- onderzoek doen naar welke samenwerkingsverbanden, zoals goede doelen, sportverenigingen, religieuze organisaties en wijkverenigingen een rol spelen in het dagelijkse leven en hoe deze zijn georganiseerd.

28B Invloed en macht

- manieren waarop macht wordt uitgeoefend vergelijken binnen monarchieën, republieken, dictaturen en democratieën;
- aan de hand van vensters uit de Canon van Nederland de politieke geschiedenis van Nederland illustreren;
- een bezoek brengen aan een lokale overheidsinstelling en in gesprek gaan over inspraak en besluitvorming;
- de invloed van reclamespotjes van bedrijven op het gedrag van mensen onderzoeken;
- in gesprek gaan over de invloed van sociale media en influencers op het dagelijks leven en de keuzes van leerlingen.

28C Diversiteit

- in gesprek gaan over verschillen en overeenkomsten in waarden, normen en gebruiken, hier en elders, vroeger en nu;
- een schoolkalender samenstellen waarin een representatieve selectie van feesten uit verschillende culturele en levensbeschouwelijke tradities is opgenomen;
- in de omgeving van de school verschillende gebedshuizen bezoeken en hun inrichting vergelijken;
- verschillende culturen in beeld brengen aan de hand van foto's en relateren aan herkomstgebied;
- klassikale afspraken naleven om pesten en uitsluiting tegen te gaan.

28D	Sociale omgeving ▪ emoties herkennen, dramatiseren en naspelen in een rollenspel; ▪ klassenregels en -afspraken opstellen over veiligheid en respectvolle omgang in de groep; ▪ verhalen en lees- of prentenboeken aanbieden over sociale, emotionele, relationele en seksuele ontwikkeling; ▪ fotopresentatie maken over vriendschap, verliefdheid en liefde, met aandacht voor seksuele en genderdiversiteit; ▪ kringgesprek voeren over online veiligheid (ongewenste sexting, het – onbedoeld – tegenkomen van naaktbeelden) en over online én offline respectvol met elkaar omgaan.
28E	Verkeer ▪ praktische vaardigheden oefenen zoals oversteken, met een fiets op- en afstappen en remmen, omkijken en hand uitsteken; ▪ klassengesprek voeren over veilig verkeersgedrag en bijpassende verstandige keuzes; ▪ het uitstippelen, bespreken, lopen en fietsen van een route in de omgeving van school; ▪ veilige routes kiezen op (online) kaarten; ▪ kwartet spel met verkeersborden maken en spelen.

Illustratie bij Kerndoel 24

24A Denkwijzen

- op schematische wijze ordenen van oorzaken en gevolgen of overeenkomsten en verschillen in een venndiagram, begrippenschema, diamant, hexagram of sudoku;
- uiteenlopende uitspraken over maatschappelijke verschijnselen koppelen aan personen met verschillende perspectieven en aan verschillende invalshoeken;
- een verklaring geven waarom de overwinnaar van een oorlog of een conflict de geschiedenis schrijft of de grenzen op de kaart intekent;
- in kaart brengen van botsende waarden of belangen van betrokkenen bij een maatschappelijk vraagstuk zoals energietransitie, woningnood of kansengelijkheid;
- toekomstige ontwikkelingen verkennen aan de hand van waarschijnlijke, mogelijke en wenselijke scenario's.

Aanvulling havo-vwo:

- verwoorden van verschillende perspectieven op de grenzen van het denken over maatschappelijke verschijnselen;
- beoordelen van de betrouwbaarheid van ooggetuigenverslagen uit heden en verleden, geografische kaarten en meetapparatuur, of statistische en economische modellen;
- reflecteren op de vraag of het mogelijk is om tot betrouwbare kennis te komen.

24B Vraagstukken

- keuzes onderzoeken en belangen afwegen op basis van argumenten ten aanzien van de inrichting van de beperkte ruimte in de eigen omgeving;
- perspectieven onderzoeken die een plaats zouden moeten krijgen in de herinnering aan het verleden;
- machtsuitoefening en besluitvormingsprocessen beoordelen op basis van een onderbouwde visie op rechtvaardigheid;
- scenario's ontwerpen om na te gaan hoe je respectvolle uitwisseling tussen groepen in een diverse samenleving zo goed mogelijk kunt stimuleren;
- debatteren, na bestudering van informatie uit verschillende relevante bronnen, over de vraag in hoeverre inkomens- en vermogensbelasting bijdragen aan een meer rechtvaardige verdeling.

24C Omgeving van de school

- verschillende perspectieven op het in stand houden van monumenten onderzoeken en daar betekenis aan geven;
- aan lokale tradities of cultuuruitingen deelnemen en daarvan de herkomst onderzoeken;
- de eigen omgeving onderzoeken op toekomstbestendigheid van klimatologische veranderingen;
- aan lokale organisaties, verenigingen, bedrijven, sportverenigingen en zorginstellingen een bezoek brengen;
- de unieke kenmerken van de omgeving onderzoeken en visualiseren, bijvoorbeeld door middel van een vlog, promofilm, krant, flyer, poster of mindmap.

Illustratie bij Kerndoel 25

25A Wereldbeeld

- geodata en GIS-programma's inzetten om spreidingspatronen van steden zichtbaar te maken op natuurkundige kaarten;
- historische en actuele oorzaken en gevolgen van ongelijke welvaartsontwikkeling binnen het Koninkrijk der Nederlanden, Europa en de wereld analyseren;
- megasteden in verschillende landen op verschillende continenten met elkaar vergelijken op urbanisatietempo;
- met een topografische kaart van Afrika natuurlijke en niet-natuurlijke grenzen bespreken en daarbij koloniale geschiedenis meenemen;
- verschillende perspectieven en kaartprojecties inzetten om je eigen geografische beeld te vergelijken met dat van anderen.

25B De aarde als leefomgeving

- van verschillende (consumptie)goederen de productieketen van grondstof tot eindproduct in beeld en kaart brengen;
- Nederlandse of Europese keurmerken voor gezonde voeding en duurzaamheid bespreken;
- door veldwerk waterproblematieken in de eigen omgeving onderzoeken en oplossingen ontwikkelen;
- haalbaarheid van adaptieve en mitigerende maatregelen bij klimaatverandering voor verschillende regio's op aarde vergelijken en evalueren.

25C Ruimtelijke inrichting

- veldwerk opzetten met als resultaat een (digitale) kaart met huidige en toekomstige claims op de ruimte in de omgeving van de school;

- *serious games* inzetten om gevolgen van scenario's voor ruimtelijke inrichting inzichtelijk te maken en te bespreken;
- in de klas een rollenspel/simulatie spelen waarbij meerdere ruimtelijke belangen botsen bij de aanleg van een nieuwe woonwijk;
- toekomstscenario's op kaarten van wetenschappelijke instellingen beoordelen op haalbaarheid.

Illustratie bij Kerndoel 26

26A Historische ontwikkelingen

- historische ontwikkelingen lokaliseren en visualiseren met behulp van een kaart en legenda: verspreiding van godsdiensten, ontwikkelingen van oorlogen, (de)kolonisatie, verschuiven van landsgrenzen;
- historische ontwikkelingen illustreren met voorbeelden uit de Canon van Nederland, lokale of regionale canons en Black Archives;
- vanuit twee historische personages met verschillende perspectieven op een historische ontwikkeling of gebeurtenis een brief schrijven;
- diverse soorten teksten over een historische ontwikkeling lezen en vergelijken: informatieve teksten, historische jeugdliteratuur of historische comics;
- historische ontwikkelingen bespreken aan de hand van verhalen uit de wereldgeschiedenis.

26B Tijd

- onderscheid maken tussen directe en indirecte oorzaken van een historische gebeurtenis en weergeven in een stroomdiagram;
- historische gebeurtenissen en ontwikkelingen verbinden aan tijdvakken en periodes, en voor- en nadelen van verschillende periodisering benoemen;
- enkele historische bronnen met elkaar vergelijken en de bruikbaarheid om op basis hiervan een historische vraag te kunnen beantwoorden evalueren;
- op een tijdlijn lokale, nationale en internationale ontwikkelingen intekenen en redeneren over mogelijke verbanden tussen de verschillende niveaus;
- een samenhangend betoog schrijven over veranderingen in de tijd op basis van een ordening van historische gebeurtenissen.

Aanvulling havo-vwo:

- presentatie maken over de oorsprong van verschillende jaartellingen: boeddhistische, Chinese, christelijke, islamitische, joodse, Maya jaartelling;
- gesprek voeren over het gebruik van benamingen zoals Middeleeuwen of Gouden Eeuw.

26C Doorwerking van het verleden

- het inrichten van een museumzaal met historische objecten, personen of verhalen die voor de identiteit van de leerling belangrijk zijn;
- onderzoeken van de redenen waarom personen of gebeurtenissen op straatnaamborden genoemd staan of waarom bepaalde naamgeving in de loop van de tijd omstreden is geworden;
- een betoog schrijven over het wel of niet in stand houden van erfgoed in de omgeving van de school op basis van interviews met buurtbewoners;
- op basis van de actualiteit de mechanismen analyseren achter racisme, discriminatie en uitsluiting zoals antisemitisme, moslimhaat, misogynie en genderdiscriminatie;
- familieleden interviewen over migratie in de eigen familiegeschiedenis.

Aanvulling havo-vwo:

- mogelijke oorzaken voor actuele maatschappelijke verschijnselen onderzoeken en waar mogelijk verbinden met historische ontwikkelingen of gebeurtenissen.

Illustratie bij Kerndoel 27

27A Economische systemensystemen

- met behulp van berekeningen en grafieken in kaart brengen wat de bijdrage van elke sector is aan de Nederlandse economie;
- sollicitatieprocessen en onderhandelingsgesprekken over contracten en cao's nabootsen;
- bespreken hoe wet- en regelgeving en marktwerking het loon van beroepsgroepen, zoals bijvoorbeeld vrachtwagenchauffeurs bepalen;
- bij een bezoek aan de Nederlandsche Bank in gesprek gaan over de functie en het monetair beleid;
- discussiëren over de eerlijkheid en rechtmatigheid van overheidsbeleid ten aanzien van het herverdelen van inkomen en vermogen in Nederland.

Aanvulling havo-vwo:

	• de waarde en de beperkingen van modellen als het marktmodel en de Lorenz-curve bediscussiëren.
27B	Economische keuzes • in gesprek gaan over de invloed van het bedrijfsleven, de publieke sector of maatschappelijk middenveld op persoonlijke keuzes; • een gastles rondom armoede en schulden en de wisselwerking met problemen die daaromheen spelen; • in kaart brengen van verzekeringen, inkomen, schulden, vermogen en financiële risico's in verschillende situaties; • met behulp van berekeningen in kaart brengen van de voor- en nadelen van de aanschaf van een elektrische auto, daarbij rekening houdend met overheidsbeleid, uitstoot, kosten en inflatie; • in kaart brengen van de sociale impact en de milieu-impact van de Nederlandse consumptie van textiel. Aanvulling havo-vwo: • een businessplan maken voor een eigen onderneming met aandacht voor marketing, begroting, risico's, taakverdeling en samenwerking.

Illustratie bij Kerndoel 28

28A	Samenleving • fotoreportage maken waarin leerlingen de maatschappelijke functie van het herdenken van gebeurtenissen uit het verleden onderzoeken; • discussie voeren over de vraag in hoeverre het onderwijs helpt om eventuele spanningen en conflicten in de samenleving te voorkomen; • documentaire kijken of maken over een conflict- of oorlogssituatie en bespreken aan de hand van een analyse van opvattingen, waarden, belangen en middelen; • onderzoek doen hoe demografische en economische ontwikkelingen kansen en bedreigingen vormen voor samenlevingen; • voorbeelden bespreken van projecten waarin mensen constructief met elkaar samenwerken.
28B	Invloed en macht

	• documentaire maken over de vraag op welke manieren personen, organisaties, bedrijven of landen invloed uitoefenen; • een bezoek brengen aan de Tweede Kamer en deelnemen aan educatieve simulaties; • debat voeren over de invloed van sociale media, reclame, nudging en influencers op het dagelijks leven; • inventariseren hoe verwachtingen van familieleden een rol spelen in keuzes die leerlingen maken; • gastles over hoe de grondwet en mensenrechten burgers beschermen tegen misbruik van macht door overheden.
28C	Diversiteit • aspecten van diversiteit in de klas of de school inventariseren en verkennen wat dit betekent voor sociale processen en veiligheid; • sociale projecten in de omgeving van de school organiseren of daaraan deelnemen; • het ontstaan van religieuze tolerantie verbinden met vervolgingen en godsdienstoorlogen in Europa; • met een lhbtqia+-gastdocent in gesprek gaan over discriminatie en vooroordelen over seksuele en genderdiversiteit.
28D	Sociale omgeving • tijdens de mentorles aandacht besteden aan positieve omgangsvormen, online en offline; • groepswerkvormen inzetten waarbij leerlingen oefenen met respectvol omgaan met elkaar; • rollenspellen en dramalessen over omgaan met emoties, groepsdruk, in- en uitsluiting, grenzen aangeven enz.; • bespreken van seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel misbruik, en waar leerlingen hulp kunnen krijgen; • in samenhang vormgeven van complete en structurele relationele en seksuele ontwikkeling.